

نقش آرشیوها در اصلاحات دموکراتیک روسیه**

بیش از ده سال از آغاز تغییرات دموکراتیک در روسیه می‌گذرد. اکنون ما به طور آشکار می‌توانیم سمت و سوی تغییرات و محتوا و نتایج آن را ببینیم. این تغییرات، تأثیراتی بر همه عرصه‌های توسعه اجتماعی روسیه و زندگی شهروندان روسی، از جمله در حوزه‌های اقتصاد، سیاست و روابط اجتماعی داشته است.

موفقیت اصلاحات و تغییرات روسی تا حد زیادی به تغییرات در ذهنیت‌های مردم، درک آنان از اجتماع و نقش شهروندان در ایفای حقوق و مسئولیت‌هایشان وابسته است. درک تاریخی از گذشته کشورمان، رکن اساسی پیچیدگی‌های مسائل انسانی و ژئوپولتیک را تشکیل می‌دهد.

مسائل مربوط به حافظه تاریخی، در حال حاضر در بسیاری کشورها مورد بحث و مناقشه است. اموری که بیشتر در وجدان تاریخی کشوری مطرحند، کدامند؟ حقیقت، پشیمانی و ندامت یا بی‌خبری و فراموشی؟ بحث‌های سیاسی و ایدئولوژیک درباره تاریخ زمان ما، تا حد قابل توجهی به «گذشته تاریخی» و برآورد از آن گذشته و دریافت‌های راجع به آن مربوط می‌شود. مراجعه به تاریخ ابزاری، عامل مهمی برای شکل دادن به مواضع سیاسی و ایجاد یک جامعه مدنی شده است و به صورت مسئله‌ای برای بحث و تبادل نظر و حتی عدم توافق بین

* استاد دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه

** این مقاله در مجله بین‌المللی آرشیوها، کوما (Comma)، سال ۲۰۰۲، شماره ۳-۴، چاپ شده است.

افراد درآمده است. حافظه تاریخی، یک منبع مهم برای شناخت هویت روسی و آگاهی ملی در این کشور است.

بررسی درباره گذشته تاریخی، نخستین و برجسته ترین وظیفه مورخان حرفه ای است. در حقیقت این مورخان بودند که در بیش از یک دهه گذشته، کار بسیار دشوار کپی برداری از چندین هزار سند دوران مختلف تاریخ جهانی و ملی را به عهده داشتند و رهیافت ها و تفاسیر جدیدی را تدوین نمودند. مطالب جدید که اسناد آرشیوی، بخش بزرگی از آن را تشکیل می دهند، در حال حاضر در دسترس پژوهشگران و عموم قرار داده شده است. این اسناد به صورت چندین جلد کتاب و دفترچه راهنما و مانند آن درآمده اند.

نقش مهم آرشیوهای متعدد روسیه از توضیحات بالا آشکار می شود. بازکردن این آرشیوها بر روی عموم، با این هدف بود که صاحب نظران روسی و معلمان و به طور کلی، عموم مردم روسیه، امکان دسترسی به هزاران مجموعه سندی را بیابند. اسنادی که یا جدیدند و یا پیش از این، ناشناخته و به طور کلی گمناام بوده اند و یا امکان دسترسی مردم به آنها نبود. دسترسی به این گونه مطالب می توانست به آنان فرصتی بدهد تا جنبه های گوناگونی از تاریخ غم انگیز و تأسف بار روسیه و اتحاد شوروی را مشاهده کنند.

بازکردن در آرشیوها بر روی عموم، یک پروژه آنی و ساده نبود. پیچیدگی و سختی آن در اصل از آنجا بود که در دوره اتحاد جماهیر شوروی، یک سیستم بی سابقه محرمانه و رمز آلود و محدودیت های زیاد بر آرشیوها حاکم بود. تقریباً همه اسناد دولت و برخی از اسناد مؤسسات، محرمانه قلمداد می شدند. در نتیجه جامعه روسی از اطلاعات درست درباره مهم ترین وقایع دوره سوم و حتی دوره پیش از سال ۱۹۱۷ تاریخ روسیه، جدا شده بودند.

البته این امر تنها محدود به غافل نگه داشتن افکار عمومی از وقایع تاریخی این کشور نبود. بستن آرشیوها و نبود امکان دسترسی مردم به تعداد زیادی از پرونده ها و یا مجموعه اسناد آرشیوی، سمبل و نشانی از خواست رژیم حاکم و بیانگری توجیهی آن به حقوق انسانی و آزادی ها بوده و تمایل آن نظام را به محدود کردن آزادی های دموکراتیک، نشان می داد.

به این دلیل است که باز کردن آرشیوها به روی مردم، نشان و مدرک مهمی از دموکراتیزه کردن کشور به شمار می آید. اینک برای هزاران هزار روسی و به طور کلی برای جهان، آشکار شد

که نسبت به آرشیوها و دسترسی به آنها منعی وجود ندارد و تحریم‌ها و محرمانه کردن همه اسناد، دیگر مورد قبول نیست. سیاست‌های جدید، نشانه‌ای مهم از جامعه دموکراتیک و احترام به حقوق و آزادی‌های شهروندی است.

به همین دلیل، سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۳، دوره‌ای از گشایش و پیشرفت در توسعه عرصه آرشیوی در روسیه به شمار می‌آید. مورخان حرفه‌ای و جمع عمومی‌تری از مردم، باز شدن آرشیوها را با شوق و علاقه و امید، مورد استقبال قرار دادند. اکنون آنها فرصتی داشتند تا هزاران سند جدید را مورد مطالعه قرار دهند و شروع به نوشتن تاریخ حقیقتی از روسیه، به‌ویژه درباره تاریخ سده بیستم آن بنمایند.

در اواسط دهه ۱۹۹۰، روسیه به طور فعال، به شورای جهانی آرشیو شورای اروپا و دیگر سازمان‌های بین‌المللی پیوست، با این هدف که دسترسی به آرشیوها را تسهیل نماید و فعالیت‌های آرشیوی را توسعه و تکامل بخشد و از طرفی، این آرشیوها را به دستگاه‌های حفاظتی و وسایل ارتباطی دیجیتال و تکنولوژی‌های جدید مجهز کند.

همان‌گونه که در تاریخ هم اتفاق افتاده، پروسه دموکراتیزه کردن آرشیوها، در عمل، دسترسی نامحدود و فارغ از قوانین و مقررات عرفی کافی را تصویر می‌کند و انتظارات و امیدهای اغراق‌آمیز برخاسته از موج تظاهرات و ناآرامی‌های اجتماعی در این دوره انتقال دموکراتیک، این تلقی را قوت می‌بخشد. در بسیاری از وضعیت‌های مشابه تاریخی، مواردی از اشتباه و تسامح وجود دارد. گاهی بسیاری از اسناد طبقه‌بندی شده و دیگر اسنادی که حاوی اطلاعات محرمانه دولتی هستند، به اشتباه منتشر شده‌اند. بسیاری از اسناد، به خارج فرستاده شده و در آنجا منتشر شده‌اند و به طور معمول باعث ایجاد شوک در بین عموم مردم و مقام‌های خشمگین و پرمشغله روسی گشته‌اند.

ما می‌توانیم ویژگی‌های مشخصی از ترتیب یک تکامل را در عرصه آرشیوی در اواخر دهه ۱۹۹۰ شناسایی کنیم. این گرایش‌ها در یک چارچوب کلی‌تر از توسعه و پیشرفت در روسیه و اهدافی که در آن سال‌ها دنبال می‌شد، می‌گنجد. این موارد عبارتند از:

۱. هزاران سند آزاد شده در روسیه، در دسترس قرار گرفتند. صدها مقاله و کتاب در رابطه با اسناد با موضوعات گوناگون و دوره‌های تاریخ روسیه و مسائل بین‌المللی، تهیه و تدوین شدند. ده‌ها

مجموعه اسنادی مورد بررسی قرار گرفته و با کوشش‌های مشترک روسیه و اندیشمندان خارجی، ارائه گردیدند. در بین پروژه‌های بزرگ از این دست، می‌توانیم به «کامپیوتریزه کردن اسناد کمیترن» که شش کشور در آن شرکت داشتند، اشاره کرد و همچنین طرح «فعالیت‌های سازمان نظامی شوروی در آلمان» را نیز می‌توان نام برد. هزاران مورخ با جدیت و پشتکار اکنون در حال کار در آرشیوها هستند تا تحلیل‌های دانشگاهی سودمندی را درباره آنها ارائه کنند و برخی نیز برای ارضای علایق اجتماعی‌شان در این گونه مباحث تاریخی، به این کار اقدام می‌کنند.

۲. سیستم آرشیوی روسیه و خدمات آرشیوی، تغییرات مهمی را به خود دیده‌اند. در این باره، آرشیوهای محلی و فدرالی در حال تقویت شدن هستند.

۳. با وجود همه این دستاوردهای غیرقابل انکار، باید عوامل منفی را نیز در اینجا برشماریم. جامعه دانشگاهی به طور معمول، نسبت به دسترسی به آرشیوها انتقاد دارد. مشاجرات در درون جامعه روسی نیز بر عرصه آرشیوی اثر گذاشته است و همچنین وضعیت در درون خود آرشیوها نیز مشاجره برانگیز است، زیرا بسیاری از کارمندانی که در این آرشیوها کار می‌کنند، ترجیح می‌دهند که از فایل‌هایشان، کمترین اطلاعات ممکن در اختیار عموم قرار گیرد.

کار کمیسیون آزادسازی اسناد آرشیوی در روسیه، چند سال به تعویق افتاد و در نتیجه هزاران صفحه از این گونه مطالب، هنوز از دسترس عموم و پژوهشگران به دور هستند. بسیاری از اسناد آزاد شده در اوایل دهه ۱۹۹۰، اکنون دوباره طبقه‌بندی شده‌اند. در روسیه، پایه و اساس قانونی برای تنظیم مسئولیت‌ها و وظایف آرشیوها وجود ندارد و راهکاری نیز برای بررسی موارد خودداری غیرموجه از انتشار اسناد، یافت نمی‌شود. برخی از افراد می‌کوشند تا این وضعیت را به خاطر نیاز به اصلاح دسترسی‌هایی که در اوایل دهه ۱۹۹۰ وجود داشت، توضیح دهند، زیرا در آن زمان، هیچ محدودیتی اعمال نمی‌شد. طبقه دانشگاهی به درستی نسبت به مسئله دستیابی به اسناد و ارتباط برقرار کردن بین حل و فصل این معضلات با ادامه کار دموکراتیزه کردن آرشیوی در کشور، نگرانند.

عرصه آرشیوی در روسیه، در حال توسعه و پیشرفت در یک ارتباط سازمانی و اساسی با روش‌های کلی جهانی است. پروژه توسعه عرصه آرشیوی که شامل دسترسی به اسناد

است، در بسیاری از کشورها در حال اجراست. آن گونه که ما می‌دانیم، شورای اروپا هم به کار خود در این راه ادامه می‌دهد. مانند رئیس انجمن روسی تاریخ‌دانان و آرشیویست‌ها، من نیز می‌توانم به جامعه آرشیوی بین‌المللی اطمینان دهم که آرشیویست‌های روسی و تاریخ‌دانان آن کشور درباره نقش خود و مسئولیت خود در برابر جامعه روسیه، آگاه هستند. آنها ارتباط بین عرصه آرشیوی و پیشرفت روسیه در راه گسترش دموکراسی و سرآغاز جامعه مدنی را به صورت کامل، می‌فهمند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی